

ՎԱՐՂԱՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԱՆԵԿԻԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆՈՒՄԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎՐՈՊԱՅՈՒՄ 1960-2000-ԱԿԱՆ թթ.

Ալևիների պատմությունը և խնդիրները շարունակում են մնալ ժամանակակից գիտնականների և հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում: 20-րդ դարի վերջին տասնամյակներում և 21-րդ դարի սկզբին Եվրոպայի մի շարք երկրներում ձևավորված ալևիական համայնքներն ուսումնասիրված չեն հայ հետազոտողների կողմից, և սույն հոդվածում առաջին անգամ ներկայացվում է եվրոպական երկրներում ալևիական բնակչության հաստատման և կազմակերպությունների ստեղծման ու դրանց գործունեության պատմությունը:

Թուրքիայի Հանրապետության գոյության առաջին տարիներին ալևիները գլխավորապես կազմում էին գյուղական համայնքի մի մասը՝ բնակվելով առավելապես երկրի հարավ-արևելյան շրջաններում: Հիմնականում ազգությամբ թուրք ալևիներով բնակեցված էին Կայսերի, Սվազ, Դիվրիզ նահանգները, իսկ քուրդ ալևիներով՝ Թունջելի, Էլազիգ և Մուշ շրջանները¹: Փոքր թվով ալևիներ բնակվում էին նաև Միջերկրական ծովի ափամերձ շրջաններում²: Սակայն տասնամյակների ընթացքում նրանց մեծ մասը գյուղից տեղափոխվում է քաղաք՝ բնակություն հաստատելով հատկապես Ստամբուլում, Անկարայում, Իզմիրում և այլն: Այս քաղաքներում բնակվող ալևիների վերաբերյալ, սակայն, տեղեկությունները շատ սուղ են և հստակ չեն:

Ալևիական համայնքը ծայրաստիճան փակ էր, և անժանոթներին դժվար էր թափանցել նրանց ներհամայնքային կյանքի մեջ: Սակայն հանրապետության հռչակումից հետո ալևիների նկատմամբ սկսված ճնշումները, հատկապես քրդական ապստամբությունների ժամանակ քրդերով ու նաև ալևիներով բնակեցված բազմաթիվ բնակավայրերի

¹ Zeidan D., The Alevis of Anatolia, Middle East Review of International Affairs, Volume 3, No. 4, December, 1999, <http://meria.idc.ac.il/journal/1999/issue4/iv3n4a5.html>

² 1919 թ. օգոստոսի տվյալներով՝ քվեաշների թիվը Կիլիկիայում հասնում էր 50 հազարի: Stéphan Tachjian V., La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie (Aux confins de la Turquie, de la Syrie et de l'Irak (1919-1933)), Paris, 2004, p. 82.

ոչնչացումը և դրանց բնակչության տեղահանումը, ինչպես նաև սոցիալական խնդիրները, որոնք այդ շրջանների տնտեսապես փակ լինելուարդյունք էին, մեծ հոսք առաջացրեցին դեպի երկրի արևմտյան շրջանները և հատկապես մեծ քաղաքներ, ինչի հետևանքով խախտվեց ալկոիոլային գաղտնիության սկզբունքը, և համայնքը դարձավ ավելի թափանցելի³:

Ամեն դեպքում, մինչև 1950-60-ական թվականները ալկոիոլի հոսքը գյուղից քաղաք նշանակալի չէր, եթե իհարկե չհաշվենք սեզոնային աշխատողներին, ովքեր գնում էին, օրինակ, Սև ծովի ափամերձ շրջաններում միրգ հավաքելու կամ շրջանային կենտրոններում ժամանակավոր աշխատանք կատարելու:

Ալկոիոլը մեծ թվով սկսեցին ոչ միայն գյուղից, այլ ընդհանրապես երկրից արտագաղթել 1960-ական թվականներից սկսած, որը մեծ չափերի հասավ հատկապես 1970-ական թվականներին, երբ Թուրքիայի բազմաթիվ քաղաքացիների շարքում, նրանք գաղթեցին եվրոպական մի շարք երկրներ՝ Գերմանիա, Ավստրիա, Ֆրանսիա, Շվեյցարիա, Անգլիա, Բելգիա և այլն: Ընդհանուր առմամբ գաղթականների հոսքն ուղղված էր հատկապես դեպի Արևմտյան Գերմանիա: Այս գործընթացը սկիզբ առավ այն բանից հետո, երբ 1961 թ. Թուրքիայի Հանրապետության և Գերմանիայի Ֆեդերատիվ Հանրապետության միջև ստորագրվեց փոխշահավետ մի համաձայնագիր, որով Թուրքիայի քաղաքացիներին թույլատրվեց աշխատանքի մեկնել դեպի Գերմանիա՝ դրանով Թուրքիային հնարավորություն տալով նվազեցնելու երկրում գործազրկության թվաքանակը և ապահովելու դրամի հոսք դեպի երկիր, իսկ Գերմանիային՝ ունենալ ժամանակավոր աշխատուժե⁴:

Ժամանակավոր աշխատելու մեկնած թուրք քաղաքացիներից շատերը, սակայն, պայմանները նպաստավոր համարելով՝ մնացին և մշտական բնակություն հաստատեցին՝ այնտեղ կազմելով ընտանիքներ կամ որոշ ժամանակ անց իրենց մոտ տեղափոխելով նաև Թուրքիայում բնակվող իրենց ընտանիքներին⁵:

³ Shankland D., The Alevis in Turkey, New York, 2003, p. 14.

⁴ Умуграури С., Турецкая Диаспора в Германии. Социокультурная Эволюция, Ближний Восток и современность, вып. 21, Москва, 2004, с. 457.

⁵ Kirisci K., Turkey: A transformation from Emigration to Immigration, <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=176>

Այսօր արդեն Թուրքիայից դեպի Չեռմանիա մեկնած էմիգրանտների թիվը հասնում է 3 միլիոնի⁶, որոնց մեջ մեծ թիվ են կազմում ալևիները, ովքեր այստեղ են եկել ոչ միայն աշխատանք գտնելու, այլև մոլեռանդ սուննիներից պաշտպանվելու նպատակով:

Եվրոպայում բնակվող ալևիների վերաբերյալ տարբեր տվյալներ կան, ըստ որոնց՝ նրանց թիվը 500 հազարից⁷ հասնում է 1 միլիոնի⁸, որից միայն 600 հազարը բնակվում է Չեռմանիայում⁹, 150 հազարը՝ Ֆրանսիայում¹⁰ և այլն: Որոշ աղբյուրներ Թուրքիայից դուրս բնակվող ալևիների թիվն են ընդհանուր առմամբ գնահատում 1 միլիոն՝ ներառելով նաև Եվրոպայում, Ավստրալիայում և Միացյալ Նահանգներում բնակվող ալևիներին¹¹, քանզի ալևիական արտագաղթն ուղղված չէր միայն դեպի եվրոպական երկրներ: Դեռևս 19-րդ դարում արդեն սկսել էին ալևիական խմբեր տեղափոխվել ամերիկյան մայրցամաք, մասնավորապես՝ Միացյալ Նահանգներ: Այս հոսքը սկզբում տեղի էր ունենում փոքր թվաքանակով, որին մեծապես նպաստում էին քրիստոնեական միսիոներական կազմակերպությունները: Այն համեմատաբար մեծացավ 20-րդ դարի երկրորդ կեսին՝ դեպի Եվրոպա շարժվող հոսքի հետ միասին, և հատկապես վերջին տարիներին, երբ ԱՄՆ-ն սկսեց խաղարկել «գրին քարտ»¹²:

Պետք է նշել, որ ի տարբերություն աշխարհի որևէ այլ վայրում բնակվող ալևիական համայնքի, Եվրոպայի ալևիական միություններն ամենակազմակերպվածն են և ակտիվորեն մասնակցում են ալևիական շարժման հետ կապված Թուրքիայում տեղի ունեցող բոլոր գործընթացներին: Քանզի նրանք, ժամանելով Եվրոպա, չդադարեցին պայքարն իրենց իրավունքների, ինչպես նաև թուրքական պետության կողմից ալևիներին որպես կրոնական համայնք ճանաչելու համար:

⁶ BBC News, 23 December 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4385768.stm>

⁷ Купеев Н., Турецкая диаспора на западе, Мусульмане на западе, Москва, 2002, с. 72.

⁸ Türkiye'deki Kürtlerin sayısı, Milliyet, 6 Haziran 2008.

⁹ Gorzowski A., Alevis in France, Striking a Balance between Old and New, http://www.gantara.de/webcom/show_article.php/ c-478/ nr-786/f.html

¹⁰ Նույն տեղում:

¹¹ Erdemir A., Death of a Community: Kızılbaş-Alevi Predicament in 1990s Istanbul, www.alevibektasi.org/aykan_sempoz.htm

¹² Kaya A., Migration, Migrant Policies and Changing Cultures of Belongings: Alevis from Turkey in Germany and the United States, <http://www.aicqs.org/documents/advisor/kaya.daad0608.pdf>

Միևնույն ժամանակ հարկ է շեշտել, որ Եվրոպայում բնակություն հաստատելուց հետո դեռ երկար ժամանակ ակիները չէին ստեղծում առանձին ակիական միություններ: Այս երևույթը պայմանավորված էր այդ ժամանակահատվածում Թուրքիայում բնակվող ակիների ունեցած պասիվ կարգավիճակով, քանի որ Եվրոպաբնակ ակիների շրջանում բոլոր գործընթացները տեղի էին ունենում հայրենիքում կատարվող գործընթացներին զուգահեռ:

Թուրքիայից արտագաղթողների երկրորդ ալիքը բարձրացավ 1980 թ. Թուրքիայում տեղի ունեցած ռազմական հեղաշրջումից հետո, երբ մեծ թվով քուրդ երիտասարդներ գաղթեցին երկրից և որպես փախստականներ՝ ապաստան գտան հիմնականում Շվեդիայում, Գերմանիայում և այլ երկրներում: Դեռևս Թուրքիայում եղած ժամանակ՝ նրանք գրում, խոսում, անգամ մտածում էին թուրքերեն, սակայն, վերաբնակվելով Եվրոպայում և ձերբազատվելով թուրքերենի ազդեցությունից, սկսեցին խոսել տեղական լեզուներով և քրդերենով, ինչպես նաև հրատարակել ամսագրեր և գրքեր՝ ֆինանսավորվելով եվրոպական տարբեր ինստիտուտների կողմից: Այս գաղթականների մեջ ակիներն սկսեցին ավելի ակտիվ կերպով միավորվել՝ ի հակադրություն Թուրքիայից գաղթած սուննիների, քանզի իրենց իրենց այնտեղ ավելի ազատ էին զգում, քան Թուրքիայում: 1980-ական թվականներին Թուրքիայից գաղթածների շրջանում հզորացան մուսուլման արմատականները: Ակիները, որոնց մեծ մասը երկար ժամանակ գաղտնի էր պահել իր ինքնությունը, նույնպես սկսեցին ակտիվ գործունեություն ծավալել. հիմնադրեցին իրենց կազմակերպությունները և միությունները՝ շեշտելով իրենց և սուննի մուսուլմանների տարբերությունը և իրենց առջև նպատակ դնելով հստակ քայլերի միջոցով Թուրքիայում և եվրոպական երկրներում հասնել ակիների իրավունքների ճանաչմանը՝ որպես առանձին կրոնա-մշակութային խումբ: Նույնաման գործընթաց տեղի էր ունենում նաև Թուրքիայում, սակայն իր մասշտաբներով ավելի փոքր, քանի որ ինչպես նշվեց վերևում, կար ազատ գործելու խնդիր¹³:

Մինչև 1980-ականների կեսերը, Եվրոպայում բնակվող ակիները, Թուրքիայում բնակվող իրենց հավատակիցների նման, ակիական

¹³ Bruinessen M., *Clashes between or within civilizations?*, .

[http://www.let.uu.nl/~Martin.vanBruinessen/personal/publications/clashes between or withi
n.htm](http://www.let.uu.nl/~Martin.vanBruinessen/personal/publications/clashes%20between%20or%20withi%20n.htm)

կազմակերպություններն անվանում էին ալկի մեծերի անուններով՝ Հաջի Բեքթաշ, Փիր Սուլթան Աբդալ, Աբդալ Մուսա կամ ուղղակի բանվորական, հայրենասիրական միություններ և այլն՝ խուսափելով անվանման մեջ «ալկի» բառն օգտագործելուց: Տպագրվող ամսագրերում ևս հաճախ էր հանդիպում «ալկի» բառը¹⁴: Թերևս այս երևույթը պայմանավորված էր ալկիների շրջանում դեմևս թուրքիայում բնակվելու ժամանակներից պահպանված վախի զգացումով, որն աստիճանաբար էր անցնում գաղթականների շրջանում:

Եվրոպայում առաջին ալկիական կազմակերպությունը, որն իր անվան մեջ պարունակեց «ալկի» անվանումը, ստեղծվեց 1988 թ.՝ կոչվելով «Համբուրգի ալկի-բեքթաշիների մշակութային միություն»: Աստիճանաբար, նման միությունների և կազմակերպությունների թիվն ավելացավ՝ 1996 թ. անցնելով 130-ը¹⁵: Դրանց թվաքանակի զգալի աճին նպաստեցին 1993 թ. Սվազում և 1995 թ. Ստամբուլում տեղի ունեցած ողբերգական իրադարձությունները, որոնցից հետո թուրքիայում ավելի ակտիվ կերպով շարունակվող ալկիական պայքարը Գերմանիայում և եվրոպական այլ երկրներում ծնված ու բնակվող բազմաթիվ ալկիների ստիպեց մտածել իրենց կրոնական ինքնության մասին՝ մեծապես նպաստելով այդ երկրներում ալկիականության զարթոնքին¹⁶:

Ստեղծված ալկիական միությունների ղեկավարներն սկսեցին ակտիվորեն գործել՝ բազմաթիվ այցեր կատարելով Թուրքիա, որոնց նպատակն էր՝ քաջալերել Թուրքիայում բնակվող ալկիներին ծավալելու քաղաքական գործունեություն, մասնակցել քաղաքական քննարկումներին, ինչպես նաև սերտացնել համագործակցությունը գերմանական, ապա նաև եվրոպական բոլոր երկրներում գործող կազմակերպությունների և թուրք-ալկիական միությունների միջև:

Գերմանիայի ալկիական մի շարք միություններ թուրքաբնակ իրենց հավատակիցներին ցուցաբերում էին նաև դրամական աջակցություն, որի շնորհիվ 1990-ական թվականներին թուրք-ալկիական կազմակերպությունների ղեկավարները կարողացան պարբերաբար

¹⁴ Kaplan I., Avrupa'da Alevilik, http://www.isvecakm.com/avrupada_alevilik.htm

¹⁵ Նույն տեղում:

¹⁶ Zwick S., Carrying the flame, Time, 06 October 2002.

այցեր կատարել դեպի Ռեթմանիա, մասնակցել կազմակերպված միջոցառումներին¹⁷:

Ավստրիայի և Ռեթմանիայի ալևիական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները, նպատակ ունենալով հետազայում ստեղծել համաեվրոպական ալևիական կազմակերպություն, 1990 թ. ձեռնարկեցին երկու երկրների ալևիական միության ստեղծման գործը՝ կազմելով Ալևիական ընկերությունների Ֆեդերացիա (ԱԸՖ), որի կենտրոնը սկզբում հաստատվեց Ռեթմանիական Մայնց քաղաքում, իսկ 1993 թ. տեղափոխվեց Քյոլն: Այն բանից հետո, երբ Եվրոպայի մի շարք այլ երկրներում ստեղծված նմանատիպ կազմակերպություններ նույնպես ցանկացան միանալ ԱԸՖ-ին, այն վերանվանվեց Եվրոպայի Ալևիների Միությունների Ֆեդերացիա (ԵԱՄՖ)՝ միավորելով Ռեթմանիայում, Ավստրիայում, Ֆրանսիայում, Շվեյցարիայում, Անգլիայում, Բելգիայում ստեղծված մոտ 140 ընկերություններ, որոնց անդամների թիվն անցնում էր 100 հազարը: ԵԱՄՖ ղեկավար օղակը կազմված էր մի շարք մարմիններից, որոնք էին՝ Դեղեների խորհուրդը, Մշակույթի և արվեստի խորհուրդը, Գիտության և հետազոտությունների խորհուրդը, Ռեթմանիայի ալևիների երիտասարդների խորհուրդը և Ռեթմանիայի ալևի կանանց խորհուրդը: 1990-ական թվականների վերջին Ֆեդերացիայի կազմում ավելացավ նաև Հոլանդիայի Ալևիների Միությունների Ֆեդերացիան (ՀԱՄՖ), որի անդամների ջանքերի շնորհիվ 1997 թ. ստեղծվեց Եվրոպայի Ալևիների Ակադեմիան և Եվրոպայի Ալևիների Ֆոնդը¹⁸: Ավելի ուշ, ԵԱՄՖ-ն սերտ հարաբերությունների մեջ մտավ նաև Ավստրալիայի, ԱՄՆ-ի, Կանադայի, Իտալիայի, Կիպրոսի և Ռումինիայի ալևիական կազմակերպությունների հետ¹⁹:

ԵԱՄՖ-ն չափազանց կարևոր համակարգող կառույց էր հանդիսանում ալևիական պայքարի համար, քանի որ այս կազմակերպության ծավալած ակտիվ գործունեությունը չէր սահմանափակվում միայն ալևիների համար օգտակար գրականություն հրատարակելով և ալևիական խնդիրներին

¹⁷ Demiray M., Wrestling for Self-Definition in Transnational Space: A Case Study of the Identity Construction of Alevis in Turkey and Germany, <http://inter-disciplinary.net/ati/diversity/diasporas/d1/tuncel%20paper.pdf>

¹⁸ Kupeev H., Typeчкая дуаcнopa..., c. 72.

¹⁹ Melikoff I., Hasluck's study of the Bektashis and its contemporary significance, *Turcica et Ottomanica*, Москва, 2006, c. 278-279.

վերաբերող կոնֆերանսներ կազմակերպելով: Իր ենթակայության տակ եղած ֆոնդերի միջոցներով կազմակերպությունն օգնություն էր ցուցաբերում թուրքիայի եղբայրական միություններին, ինչպիսիք են, օրինակ, «Հաջի Բեքթաշ», «Փիր Սուլթան Աբդալ» և այլն, օգնում էր նաև սոցիալապես անապահով մի շարք ալկիական գյուղերի և մեծ քաղաքներում ձևավորված ալկիական թաղամասերի բնակչությանը²⁰: Այժմ էլ այն ֆինանսավորում է մի շարք ծրագրեր, կազմակերպում միջոցառումներ: Օրինակ՝ 1995 թվականից ի վեր ԵԱՄՖ-ն, իր հեղինակությունն ու կարևորությունը ալկիների շրջանում մեծացնելու նպատակով, երկու տարին մեկ անգամ մեծ փառատոններ է կազմակերպում, որոնց մասնակցում են բազմաթիվ ալկիներ, ինչպես նաև ֆինանսավորում է Սվազում տեղի ունեցած ողբերգական իրադարձությունների կապակցությամբ ամեն տարի հուլիսին կազմակերպվող տարբեր տեսակի միջոցառումներ²¹:

Հատկանշական է, որ ստեղծված ֆեդերացիայի կազմում ընդգրկված կազմակերպությունների մեջ ամենաակտիվ գործունեությունը գրեթե միշտ ծավալել են գերմանական միությունները: Հատկապես մեծ էր նրանց դերակատարությունը 1990-ական թվականներին տեղի ունեցած նշանակալի մի քանի իրադարձությունների կազմակերպման գործում, որոնց հարկ ենք համարում մանրամասնորեն անդրադառնալ, քանի որ կազմակերպված այդ միջոցառումները թեև թուրքիայի քաղաքական դաշտում որևէ լուրջ ազդեցություն չունեցան, այնուամենայնիվ կարևոր նշանակություն ունեցան ալկիական շարժման համար և խթան հանդիսացան ալկիական կազմակերպությունների հետագա գործունեության համար:

Այդ իրադարձություններից առաջինը «Ալկիության հռչակագրի» հրապարակումն էր, որին հետևեցին ալկի-բեքթաշիների ներկայացուցիչների խորհրդի կազմավորումը և «Խաղաղություն» կուսակցության հիմնումը:

1990 թ. մայիսի 6-ին «Ջումհուրիեթ» օրաթերթում տպագրվեց «Ալկիության հռչակագիրը», որը նկարագրում էր ժամանակակից թուրքիայում ալկիների իրավագուրկ կարգավիճակը և ալկի բնակչության անունից ներկայացնում պահանջներ: Հռչակագրում

²⁰ Купеев Н., Турецкая диаспора..., с. 72-73.

²¹ Kaplan I., Avrupa'da Alevilik, http://www.isvecakm.com/avrupada_alevilik.htm

ներկայացվող առաջնային պահանջը պետությունից մյուս կրոններից, մասնավորապես իսլամից, ալկիության տարբերությունն ընդունելն էր: Այն, փաստորեն, Չերմանիայի ալկիների որդեգրած «տարբերություն», «ինքնության քաղաքականություն» և «թուրքական պետության կողմից ճանաչման պահանջ» ձևակերպումներն առաջին անգամ բարձրացրեց թուրքական հասարակական բեմահարթակ²²: Հռչակագրում ներկայացվող պահանջների շարքում էին, մասնավորապես՝ իրավահավասար քաղաքացիության, դպրոցներում կրոնի պարտադիր դասընթացների դադարեցման, կրոնի հարցերով զբաղվող տնօրինության գործունեության դադարեցման, ջեմկիները՝ որպես ալկիական պաշտամունքի վայրեր ճանաչելու, ալկիական բնակավայրերում մզկիթների կառուցման քաղաքականությունից հրաժարվելու վերաբերյալ պահանջները: Ալկիական շարժման որոշ ղեկավարներ պնդում էին, թե հռչակագիրն ամբողջությամբ շարադրվել է Չերմանիայում՝ 1988 թ. «Համբուրգի ալկիների հռչակագիր» անվամբ²³:

Հաջորդ նշանակալի իրադարձությունը 1994 թ. նոյեմբերի 18-ին Ստամբուլում Թուրքիայի և եվրոպական ալկիական միությունների ղեկավարների կազմակերպած ժողովն էր, որի ընթացքում ընդունվեցին մի շարք որոշումներ: Վերահաստատվեցին «Ալկիականության հռչակագրով» սահմանված պահանջները, որոնցից ամենակարևորը, թերևս, ալկիական շարժման նոր ուղվածության սահմանումն էր, այն է՝ ալկիական ինքնության ճանաչումը: Որոշում կայացվեց նաև հիմնել Ալկի-բեքթաշիների ներկայացուցիչների խորհուրդ (ԱԲՆԽ), որի առաջին ղեկավար ընտրվեց ԵԱՄՖ նախագահ Ալի Ռիզա Գյուլչիչեքը: Այս կազմակերպության ստեղծման կարևոր նշանակությունն այն էր, որ մինչ այդ ոչ մի թուրքական միություն չէր համարձակվել բացահայտ կերպով պահանջել ալկիների կրոնական ինքնության օրինական ճանաչումը: Նշենք, որ մինչ այդ ալկիական ինքնության ճանաչումը պահանջող հոդված պարունակում էր Ալկիների Գերմանական Միությունների Ֆեդերացիայի (ԱԳՄՖ) սահմանադրությունը: Ընդհանուր առմամբ ԱԲՆԽ սահմանադրությունը

²² Sökefeld M., Struggling for recognition: the Alevi movement in Germany and in transnational space, New York, 2008, p. 16.

²³ Demiray M., Wrestling for Self-Definition in Transnational Space: A Case Study of the Identity Construction of Alevi in Turkey and Germany, <http://inter-disciplinary.net/atil/identity/diasporas/d1/tuncel%20paper.pdf>

գերմանական հաջողված փորձի ընդօրինակումն էր: Սակայն մեկ տարի անց խորհուրդը դադարեցրեց իր գործունեությունը²⁴:

Ժամանակագրական առումով շեղվելով նշենք, որ ավելի ուշ՝ 1999 թ. հիմնադրվեց Ալկի-բեքթաշիների Միությունը (ԱԲՄ), որի սահմանադրությունը ներկայացվեց Հաջըբեքթաշում անցկացվող ամենամյա փառատոնի ժամանակ: ԱԲՄ ղեկավարն այս առիթով նշեց, որ իրենք չեն ուզում այլևս ներկայանալ այլ անուններով, այսինքն՝ օգտագործել թաքիյան, այլ որոշել են Եվրոպական փորձի հիման վրա 11 երկրների ներկայացուցիչների համագործակցության արդյունքում ստեղծված ֆեդերացիայի միջոցով միավորել թուրքիայի և Եվրոպայի կազմակերպությունները՝ շարունակելով գործել մեկ անվան տակ²⁵: ԱԲՄ նպատակներն ամբողջությամբ համընկնում էին ԱԲՆԽ-ի հետ²⁶:

1990-ական թվականների ընթացքում Եվրոպական տարբեր երկրներում գործող միություններն աստիճանաբար, մեկը մյուսի օրինակին հետևելով, կազմեցին ֆեդերացիաներ: 1997 թ. սկսվեցին աշխատանքներ՝ «Եվրոպայի ալկիների կոնֆեդերացիա» ստեղծելու ուղղությամբ: Երկարատև աշխատանքներից հետո 2002 թ. Բրյուսելում ալկիական 165 կենտրոնների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ կայացած հավաքի ժամանակ պաշտոնապես հիմնվեց «Եվրոպայի ալկիների միությունների կոնֆեդերացիան» (ԵԱՄԿ), որի առաջին նախագահը դարձավ «Գերմանիայի ալկիների միությունների ֆեդերացիայի» նախագահ Թուրգութ Օքերը²⁷: ԵԱՄԿ-ն, ի թիվս ալկիական մի շարք խնդիրների լուծման ծրագրի, նպատակ ունի նաև օգնել թուրքիային ինտեգրվել Եվրոպական միության կազմին²⁸:

Գերմանական միությունների դերն ավելի նկատելի դարձավ 1990-ական թվականներին «Խաղաղություն» կուսակցության ստեղծման ժամանակ: Այս անգամ կուսակցություն ստեղծելու գործում թուրքիայից դուրս բնակվող ալկիների ջանքերն անհամեմատ մեծ էին, քան 1970-ական թվականներին «Միություն» կուսակցության

²⁴ Նույն տեղում:

²⁵ "Radikal", 19.08.2002.

²⁶ Demiray M., Wrestling for Self-Definition in Transnational Space: A Case Study of the Identity Construction of Alevis in Turkey and Germany, <http://inter-disciplinary.net/ati/diversity/diasporas/d1/tuncel%20paper.pdf>

²⁷ Kaplan I., Avrupa'da Alevilik, http://www.isvecakm.com/avrupada_alevilik.htm

²⁸ Zwick S., Carrying the flame, Time, 06 October 2002.

ստեղծման ժամանակ, ինպես նաև գործունեության մեջ ունեցած դերակատարման համեմատ: Վերջինս այն ժամանակ եվրոպաբնակ ալիկների հետ համագործակցում էր Չեռմանիայում բացված մասնաճյուղի միջոցով՝ այնտեղ բնակվող գաղթականների շրջանում քվեներ ապահովելու նպատակով, և երբ Թուրքիայում այս կուսակցությունը դադարեցրեց իր գործունեությունը, նրա եվրոպական թևը ևս դադարեց գոյություն ունենալ: Մինչդեռ «Խաղաղություն» կուսակցությունը գերմանաբնակ գաղթականների հետ ուղիղ կապի մեջ էր՝ ներգրավվելով նրանց կուսակցության ստեղծման, գործունեության ծրագրի մշակման և այլ որոշումներ կայացնելու գործընթացներում: Դեռ ավելին, երբ կուսակցությունը որոշում կայացրեց հրաժարվել մասնակցել Թուրքիայում տեղի ունեցող ընտրություններին, ԱԲՄՖ-ն պնդեց, որպեսզի նրա անդամներն իրենց թեկնածությունը դնեն՝ որպես անկախ պատգամավորներ: Արդյունքում, թուրքական և գերմանական հատվածների միջև համագործակցությունն այնքան մեծացավ, որ թուրքական մամուլում անգամ հոդվածներ լույս տեսան այն մասին, թե Եվրոպայի ալիկների միությունների ֆեդերացիան կուսակցություն է հիմնել²⁹:

«Խաղաղություն» կուսակցության ծրագրի մեջ առանձնահատուկ ուշադրություն էր դարձվում գաղթականների խնդիրներին: Նրա նշանաբանն էր՝ «Մեր անունները տարբեր են, բայց ազգանունը մեկն է՝ Թուրքիա»: Եվրոպայում բնակվող ալիկները, շարունակելով մասնակցել Թուրքիայում ալիական քաղաքական շարժմանը, աջակցեցին 1995 թ. նոր քաղաքական կուսակցության հիմնմանը՝ «Դեմոկրատական խաղաղ շարժում» անվամբ: Ալիական եվրոպական կազմակերպությունների բազմաթիվ ղեկավարներ մասնակցեցին այդ առիթով Թուրքիայում 1995 թ. տեղի ունեցած կոնգրեսին: Սակայն ավելի ուշ նրանք դադարեցրեցին իրենց աջակցությունը՝ կազմակերպչական տարածայնությունների պատճառով³⁰:

Գերմանիայից հետո ալիկների բնակության թվաքանակով երկրորդ երկիրը Եվրոպայում Ֆրանսիան է: Այստեղ ալիկների թիվն այսօր

²⁹ "Cumhuriyet", 26.11.1995.

³⁰ Demiray M., Wrestling for Self-Definition in Transnational Space: A Case Study of the Identity Construction of Alevis in Turkey and Germany, <http://interdisciplinary.net/at/diversity/diasporas/d1/tuncel%20paper.pdf>

հասնում է 150 հազարի³¹: Աշխատանք փնտրելու նպատակով Ֆրանսիա ներգաղթած բազմաթիվ ալևիներ, աստիճանաբար ծեռք բերելով ֆրանսիական անձնագրեր, մշտական բնակություն հաստատեցին այս երկրում, և ժամանակի ընթացքում հայրենիքի հետ կապը սերտ չպահելու պատճառով անգամ սկսեցին կորցնել թուրքերենի իմացությունը, ինչի պատճառով հավաքույթների ժամանակ այսօր արդեն շատ հաճախ որոշ տեքստեր թարգմանվում են թուրքերեն: Այստեղ բնակվող ալևիները թեև քաղաքական ակտիվությամբ զգալիորեն զիջում են գերմանաբնակ իրենց հավատակիցներին, սակայն այնուամենայնիվ որոշ քայլեր կատարվում են՝ ուղղված համայնքի վերջնական ձևավորմանը և այլ երկրների ալևիների հետ կապը պահելուն: Ալևիների ֆրանսիական համայնքը, հետևելով նմանատիպ միությունների օրինակին, շարունակում է աջակցել թուրքաբնակ հավատակիցներին՝ կազմակերպելով միջոցառումներ: Բացի քաղաքական աջակցությունից՝ ֆրանսաբնակ ալևիները փորձում են ներդրում անել նաև գիտության բնագավառում: Օրինակ՝ ըստ Ֆրանսիայի ալևիների միության նախագահ Դուրաք Ասլանի կատարած հայտարարության՝ նախատեսվում է Ստրասբուրգի համալսարանում բացել ալևիագիտության բաժին³²:

2008 թ. Ֆրանսիայում ալևիները մեծ շուքով նշեցին Ֆրանսիայի ալևիների միության 10 ամյակը: Այս տոնակատարությունը, որն իրականում նպատակ ուներ ցույց տալ Թուրքիայի և Ֆրանսիայի ալևիների միասնականությունը, ևս մեկ անգամ ապացուցեց, որ բազմաթիվ հակասություններ կան երկու կողմերի միջև, քանի որ, օրինակ, հրավիրված լինելով հանդերձ, տոնակատարությանը չմասնակցեց Ալևի-բեքթաշիների միության հեղինակավոր նախագահ Ալի Բալքըզը³³:

Նշենք նաև, Ֆրանսիան, ի տարբերություն Գերմանիայի, շարունակում է չընդունել ալևիներին՝ որպես առանձին կրոնական համայնք: Խնդիրը ոչ թե ալևիներին է միայն վերաբերվում, այլ բոլոր փոքրամասնություններին՝ անկախ այն հանգամանքից՝ նրանք

³¹ Gorzewski A., Alevis in France, Striking a Balance between Old and New, http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/ c-478/ nr-786/i.html

³² Նույն տեղում:

³³ Նույն տեղում:

կրոնական են, թե ոչ: Այս երկրում ալկինները համախմբվում են, օրինակ, մարդու իրավունքների հարցի շուրջ, ինչը քաղաքականապես ավելի հարմար է նրանց գործունեության համար³⁴:

Ի տարբերություն Պերմանայում բնակվող ալկինների՝ համեմատաբար ավելի պասիվ են նաև եվրոպական մյուս երկրների ալկինները: Օրինակ՝ Նիդերլանդներում գրանցված են ոչ ավել քան 20 ալկիական միություններ: Երկրում բնակվող ալկիններից ոչ բոլորն են ակտիվորեն մասնակցում միությունների գործունեությանը: Այս միությունների անդամների թիվը հասնում է մոտ 3000-7000³⁵: Բուլղարիայում ևս բնակվող մոտ 85 հազար ալկիններ աչքի չեն ընկնում իրենց ակտիվությամբ³⁶:

Եվրոպայում բնակվող ալկինները չեն սահմանափակվում միայն իրենց բնակության վայրերում մշակութային և քաղաքական խնդիրներն արծարծելով և առաջ են քաշում պահանջներ՝ կապված նաև երկրից դուրս տեղի ունեցող իրադարձությունների հետ: Քաղաքական պահանջների արտահայտման եղանակներից ամենատարածվածը ցույցերն են, որոնք ալկինները կազմակերպում էին տարբեր նպատակներով: Օրինակ՝ 1995 թ. դեկտեմբերին Բեռլինում ալկինների տեղական համայնքը երթ կազմակերպեց՝ ի հիշատակ իրենց ղեկավարի³⁷:

Ալկիական համայնքը Պերմանիայում կազմակերպում էր ցույցեր ոչ միայն Թուրքիայում, այլ նաև Պերմանիայում կրոնական փոքրամասնությունների դիրքերը բարելավելու համար: Օրինակ՝ 1993 թ. Քյոլնում տեղի ունեցավ բողոքի ցույց՝ կապված Սվազում տեղի ունեցած իրադարձությունների հետ, որին մասնակցում էին 50 հազար ալկիններ³⁸: Մեկ ուրիշ անգամ 20 հազար ալկիններ նույն քաղաքում

³⁴ Massicard E., Alevist mobilization in Germany and the perspective of Turkish integration in the EU,

<http://soc.kuleuven.be/ieeb/ethnicmobilization/docs/proc-Massicard.pdf>

³⁵ Rossum W., Religious Courts Alongside Secular State Courts: The Case of the Turkish Alevi,

http://www.alevibektasi.org/yeni/index.php?option=com_content&view=article&id=85:religious-courts-alongside-secular-state-courts-the-case-of-the-turkish-alevis-&catid=34:ingilizcemakaleler

³⁶ Hunter Sh., Briefing Notes on Islam, Society, and Politics,

<http://www.ciaonet.org/pbel/csis/isp/isp.html>

³⁷ Ehrkamp P., Leitner H., Beyond National Citizenship: Turkish Immigrants and the (re)construction of citizenship in Germany, <http://www2.fiu.edu/~tcs/summer/readings-hl.doc>

³⁸ Kupeev H., Турецкая диаспора..., с. 72.

բողոքի ցույցի դուրս եկան այն բանից հետո, երբ գերմանական հեռուստաալիքներից մեկով հեռարձակված ֆիլմում ծաղրեցին ալևիներին³⁹։ Այս վերջին ցույցին բազմաթիվ ցուցարարներ էին մասնակցում նաև Ավստրիայից, Հոլանդիայից և Բելգիայից⁴⁰։

Հարկավոր է նշել, որ հստակ բեռնվածություն կա Գերմանիայում բնակվող սուննի թուրքերի և ալևիների միջև։ Սուննիների և ալևիների միջև կրոնական հակասությունները, որոնք գոյություն ունեն թուրքիայում, իրենց արտացոլումն են գտնում նաև Եվրոպայում բնակվող թուրքական սփյուռքում։ Ինչպես թուրքիայում, այնպես էլ Գերմանիայում ալևի դպրոցականներն իսլամի վերաբերյալ դասերի ընթացքում սովորում էին սուննիզմ՝ թուրքերեն լեզվով⁴¹։ Սակայն հետագայում Գերմանիայում ԳԱՄԳ-ի ջանքերի շնորհիվ ալևի աշակերտների համար նախատեսված կրթական ծրագիր մշակվեց, և 2002 թ. սկսած՝ Բեռլինում, իսկ ավելի ուշ նաև երկրի այլ շրջաններում գերմաներեն լեզվով սկսեցին անցկացվել ալևիականության մասին դասընթացներ⁴²։

2000 թ. Գերմանիայում բնակվող ալևիների համար կարևոր նշանակություն ունեցավ։ Բեռլինի ադմինիստրատիվ դատարանը Բեռլինի Իսլամական Ֆեդերացիային տվեց կրոնական համայնքի կարգավիճակ։ Մի քանի շաբաթ անց Բեռլինի ալևիական ամենամեծ կազմակերպություններից մեկը՝ Անատոլիայի Ալևիների Մշակութային Կենտրոնի (ԱԱՄԿ) ղեկավարությունը պահանջեց դատարանից իրենց կազմակերպությանը նույնպես տալ նույնանման կարգավիճակ։ Օգտվելով ընդեռնված հնարավորությունից՝ ալևիներն ակտիվ կերպով սկսեցին գործել՝ ներկայացնելով ալևիությունը որպես հալածված և պետության հովանավորությունը հայցող կրոն, որին հարկավոր է ունենալ սուննի իսլամին հավասար իրավունքներ։ Արդյունքում, 2000 թ. ԱԱՄԿ-ին ևս տրվեց կրոնական համայնքի կարգավիճակ⁴³։

³⁹ Muslim Minority Marches Against German Crime Show, - <http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,525957,00.html>

⁴⁰ "BIA Haber Merkezi", 31 Aralık 2007.

⁴¹ Ehrkamp P., Leitner H., Beyond National Citizenship: Turkish Immigrants and the (re)construction of citizenship in Germany, <http://www2.fiu.edu/~tcs/summer/readings-hl.doc>

⁴² Kaplan I., Almanya'da üç Eyalette daha Alevilik dersleri başladı!, http://www.aabk.info/aciklama.html?&cHash=f28858529a&tx_ttnews%5BbackPid%5D=11&tx_ttnews%5Btt_news%5D=7194

⁴³ Massicard E., Alevist mobilization in Germany and the perspective of Turkish integration

ԱԱՄԿ-ի այս կարգավիճակի ընձեռնումը տեղի ունեցավ նահանգային մակարդակով: Ալկիների համար դրական այս տեղաշարժից հետո ՉԱՄՖ-ն, որի անդամ կազմակերպություններից էր ԱԱՄԿ-ն, անմիջապես ձեռնամուխ եղավ այս ճանաչումը գերմանական մակարդակով ստանալու գործին՝ ներկայացնելով պահանջներ՝ երկրի բոլոր նահանգների համար: Արդյունքում, Գերմանիայի հինգ նահանգները որոշեցին հարցին տալ միանման լուծում և որոշում կայացրեցին ընդունել երկրում բնակվող բոլոր ալկիներին որպես առանձին կրոնական համայնք: Նշենք, որ ԱԱՄԿ-ի ճանաչումը որպես կրոնական համայնք բացասաբար ընդունվեց թուրք պաշտոնյաների կողմից, քանզի դիտվեց որպես վտանգ՝ ուղղված թուրքական ազգի միությանը: Եվ քանի որ ալկիների հարցը ԵՄ-Թուրքիա հարաբերությունների օրակարգում դրվել էր առանց թուրքական կառավարության հետ քննարկման և նրա համաձայնության, այս հանգամանքն ավելի բարդացրեց վերջինիս կողմից ալկիների պահանջներն օրինական ճանաչելու գործընթացը⁴⁴:

Արդեն հանդես գալով որպես եվրոպական երկրների կառավարությունների կողմից պաշտոնապես ճանաչված միություններ՝ ալկիներն իրենց պահանջներն սկսեցին արտահայտել ավելի բարձր մակարդակով, քան առանձին երկրների կառավարություններն են: Նրանք իրենց պահանջները ներկայացրեցին եվրոպական Միության (ԵՄ) հանձնաժողովներին, ինչը սկսեց քննարկվել Թուրքիայի ԵՄ անդամակցման ֆոնի վրա, քանզի երբ քննարկումների արդյունքում թուրքական կողմին ներկայացվեցին ԵՄ պահանջները և ոլորտները, որոնք պետք է բարելավվեին երկրում, ալկիների հարցը ևս ընդգրկված էր ծրագրում: Արդեն 2000 թ. նոյեմբեր ամսին հրապարակվեց ԵՄ հանձնաժողովի՝ Թուրքիայում իրականացվող զարգացման գործընթացների վերաբերյալ պարբերական առաջին հաշվետվությունը, որտեղ նշվում էր, թե ալկիները զանգատվում են պարտադիր կրոնական դասերի անցկացումից, դասագրքերում ալկիության վերաբերյալ նյութերի բացակայությունից, ինչպես նաև պետության կողմից միայն մզկիթները՝ որպես կրոնական հաստատություններ ֆինանսավորելու քաղաքականությունից: Այդուհետև, ալկիների կարգավիճակի և

in the EU, <http://soc.kuleuven.be/leeb/ethnicmobilization/docs/proc-Massicard.pdf>

⁴⁴ Նույն տեղում:

խնդիրների վերաբերյալ ԵՄ կառույցների հանձնաժողովների ներկայացրած ամենամյա հաշվետվություններում սկսեց նշվել՝ ամեն տարի ավելի հստակ և մանրամասնորեն անդրադառնալով այս հարցին:

Այնուամենայնիվ, ԵՄ կողմից ալկինների հարցի լուծմանն աջակցելու նպատակով տեղի ունեցած հանիպումները և ընդհանրապես ալկիական լոբբինգն իրականացնում են հիմնականում Եվրոպայի ալկիական կազմակերպությունները, որոնց գործունեությունը մեծամասամբ գլխավորում է ԵԱՄԿ-ն:

Եվրոպական ալկիական կազմակերպությունների օրինակին փորձեցին հետևել նաև թուրքական ալկիական միությունների ղեկավարները՝ փորձելով բանակցություններ սկսել եվրոպական կառույցների հետ, քանի որ Թուրքիայում բնակվող ալկինների շրջանում տարածված է այն համոզմունքը, թե իրենց խնդիրների լուծման հարցում հաջողության հասնել հնարավոր է միայն Եվրոպայում գործող կառույցների աջակցությամբ:

2000 թ. հունիսին Թուրքիայում տեղի ունեցավ մի իրադարձություն, որն առիթ հանդիսացավ քաղաքական մեծ սկանդալի, երբ հայտնի դարձավ, որ ալկիական «Ջեմ հիմնադրամ» և «Փիր սուլթան Աբդալ ընկերակցություն» կազմակերպությունների նախագահները պատրաստվում են գաղտնի հանդիպում ունենալ ԵՄ ներկայացուցիչների հետ՝ քննարկելու համար երկրում բնակվող ալկինների խնդիրները: Այս կապակցությամբ Իզեթբին Ղոդանը՝ «Ջեմ հիմնադրամի» նախագահը, հայտարարեց, թե իրենք չեն ցանկանում, որպեսզի ԵՄ-ն խառնվի իրենց երկրի ներքին գործերին, բայց քանի որ Թուրքիայի իշխանությունները չեն կատարում իրենց տված խոստումները, իսկ Եվրոպայում բնակվող բազմաքանաք ալկիական համայնքը փորձում է իր ծայրը լսելի դարձնել, ԵՄ-ն որոշել է ներգրավվել տեղի ունեցող գործընթացին⁴⁵: Տեղի ունեցածի կապակցությամբ արտաքին գործերի նախարարությունը տարածեց հաղորդագրություն, որում ասվում էր, թե ԵՄ՝ Թուրքիայի ներքին գործերին այդ կերպ խառնվելն անընդունելի է, քանի որ ըստ տեղեկությունների՝ նախատեսված էր հանդիպումը ունենալ գաղտնի⁴⁶: Ավելի ուշ, ալկիական մի շարք կազմակերպությունների

⁴⁵ "Milliyet", 22.06.2000.

⁴⁶ "Hürriyet", 23. 06.2000.

ղեկավարներ հայտարարեցին, որ մնում են հավատարիմ թուրքական ազգային շահերին՝ հայտարարելով, որ ալիների խնդիրների լուծումը հարկավոր է փնտրել ոչ թե Բրյուսելում կամ Ստրասբուրգում, այլ միայն Թուրքիայում⁴⁷:

Վերլուծելով տեղի ունեցած իրադարձությունները՝ կարելի է փաստել, որ Եվրոպայում երկար ժամանակ ալիների խնդիրն նշանակություն չէր տրվում, և միայն ալի աշխատավորների և գաղթականների թվաքանակի աճի արդյունքում ստեղծված կազմակերպությունների և «Եվրոպական» ալիականության զարթոնքի հետևանքով վերջին տարիների ընթացքում դրությունը փոխվեց, քանի որ սկսվեց մի գործընթաց, որը նպատակ ունի եվրոպական խորհրդարանի կողմից ճանաչել տալ ալիների ինքնության առանձնահատկությունը և իրավունքները՝ որպես կրոնական փոքրամասնություն:

Տեղի ունեցած արտագաղթը բացեց ալիական համայնքը աշխարհի առաջ, ինչի արդյունքում մեծացավ տարբեր երկրներում գիտնականների հետաքրքրությունն ալիական համայնքի, ինչպես նաև ալիների խնդիրների նկատմամբ: Եվրոպական ալիական կազմակերպությունների ակտիվ գործունեության շնորհիվ՝ եվրոպական մի շարք երկրներ ճանաչեցին ալիական համայնքը՝ որպես կրոնական փոքրամասնություն և սկսեցին իրենց զեկույցներում պարբերաբար անդրադառնալ Թուրքիայում բնակվող ալիների կարգավիճակին: Իսկ հայրենիքում բնակվող ալիները, ի դեմս Եվրոպայաբնակ ալիների, ամուր հենարան գտան իրենց հետագա պայքարում:

VARDAN HARUTYUNYAN

THE FORMATION AND ACTIVITIES OF ALEVI ORGANIZATIONS IN EUROPE IN 1960-2000

The Alevi community was opened for the others after the beginning of the urbanization process in Turkey in 1960s. Many Alevis left their families seeking for job not only in the big cities of Turkey, but in European countries also. Many of them immigrated to Germany and after some years began organizing Alevi

⁴⁷ "Hürriyet", 12.07.2000.

unions. During two decades many Alevi organizations emerged and were combined in Federation of Alevi Unions, which was renamed Confederation of Alevi Unions of Europe lately. This organization played a great role in the life of Alevis living in Europe and in the political life of Alevis living in Turkey.

Becoming more and more active in Europe Alevis organized demonstrations in the big cities and presented their demands about recognizing their religious identity by European countries and especially by Turkey.

The Alevi organizations in Europe aim to help Turkey in the process of integration in-European Union.